

ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน
ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร*

POLITICAL FACTORS PROMOTING COMMUNITY ENTERPRISE OPERATION
OF NAM-ORM SUB-DISTRICT, KORWANG DISTRICT, YASOTHORN
PROVINCE

วิศิษฐ์ จันดาภูล, ธัชชนันท์ อิศรเดช, ประณต นันทียะกุล

Visit Chandagool, Thatchanan Issaradet, Pranote Nantiyakul

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: kanin6909@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาระดับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน 2. เปรียบเทียบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน 3. เสนอแนะแนวนโยบายทางการเมืองที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน การวิจัยเป็นแบบผสมวิธี ขนาดกลุ่มตัวอย่าง 369 คน และสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 9 รูปหรือคน

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพทั่วไปของการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก 2. เพศ อายุ และสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนไม่แตกต่างกัน แต่ระดับการศึกษา และรายได้ต่อเดือนต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และ 3. แนวนโยบายทางการเมืองที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนประกอบด้วย การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงาน จัดหาแหล่งเงินทุน และสร้างเครือข่ายวิสาหกิจ ศักยภาพด้านกระบวนการผลิต และทำการตลาดทั้งในและต่างประเทศ เสริมศักยภาพวิสาหกิจชุมชนด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม พัฒนาระบบการดำเนินงาน ความเป็นผู้ประกอบการ ธุรกิจสมัยใหม่ กำหนดในแผนพัฒนาท้องถิ่น สนับสนุนหรือช่วยเหลือปัจจัยพื้นฐาน ส่งเสริมให้มีการส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น ประชาสัมพันธ์สร้างการรับรู้เข้าใจ และสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน

คำสำคัญ: ปัจจัยทางการเมือง; การดำเนินงาน; วิสาหกิจชุมชน

*Received October 15, 2022; Revised November 13, 2022; Accepted November 13, 2022

Abstract

Objectives of this research were: 1. To study the levels of factors relating to the operation of Community Enterprise, 2. To compare factors relating to the operation of the Community Enterprise, 3. To propose the political policy affecting the operation of the Community Enterprise. Methodology was the mixed methods. The quantitative research, data were collected using questionnaires from people who were and were not members of community enterprises. The sample size was 369 people. The qualitative research by in-depth interviewing 9 key informants. Findings were as follows: 1. General conditions the Community Enterprise operation of Nam-orm Sub-District, Korwang District, Yasothorn Province was found, by overall, were at high level. 2. People with different Gender, age, status did not have different opinions on the Community Enterprise operation. Only people with different educational level, monthly incomes had different opinions on the Community Enterprise operation at statistically significant level of 0.01 and 3. The approaches to political policy affecting the Community Enterprise operation consisted of enhancing the knowledge and understanding of the Community Enterprise operation, allocation of the capital sources and community enterprise networks, capacity development of production and marketing in the country and internally, capacity of the Community Enterprise enhancement in the areas of technology and innovation, development of operational process, new entrepreneurship development, set the community enterprise operation in the local development plan, basis factors support and facilitation, promotion of the community enterprise operation from one generation to the next generation, enhancement of public relations and awareness for the people at every level to know, understand and support the Community Enterprise

Keywords: Political factors; Operation; Community enterprise.

บทนำ

วิสาหกิจชุมชนเป็นนโยบายของรัฐบาล ในการแก้ปัญหาภาพรวมของประเทศ เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนเป็นการประกอบการเพื่อการจัดการทุนของชุมชนโดยคนในชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพัฒนาตนเองของครอบครัวชุมชนและระหว่างชุมชน เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน สร้างรากฐานที่มั่นคงให้ประเทศ จากแนวคิดและนโยบายในการแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนด้วยวิสาหกิจชุมชน รัฐบาลจึงเสนอร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเข้าสู่รัฐสภา โดยมีเจตนารมณ์เพื่อส่งเสริมสนับสนุนซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถพัฒนาสู่การเป็นผู้ประกอบการของหน่วยธุรกิจที่สูงขึ้น โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และมีอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์เป็นเลขานุการ (จิรพร มหาอินทร์, 2554)

ซึ่งรัฐบาลในปัจจุบันได้มีการแก้ไขกฎหมาย โดยตราเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2562 และได้กำหนดเป็นยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี หมวด 6 แผนนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 65 บัญญัติไว้ว่า รัฐพึงจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักธรรมาภิบาล เพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่าง ๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกันเพื่อให้เกิดเป็นพลังผลักดันร่วมกันไปสู่เป้าหมายดังกล่าว การจัดทำ การกำหนดเป้าหมาย ระยะเวลาที่จะบรรลุเป้าหมาย และสาระที่พึงมีในยุทธศาสตร์ชาติให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ (ราชกิจจานุเบกษา, 2561) อย่างไรก็ดี เมื่อมีนโยบายทางการเมืองของรัฐบาล และมีการตราออกกฎหมายดังกล่าวมาบังคับใช้ รัฐบาลจะต้องสร้างกฎเกณฑ์ แผนงาน และวิธีปฏิบัติให้การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้บรรลุผลตามนโยบาย โดยต้องมียุทธศาสตร์สนับสนุน เพื่อให้ให้เกิดการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ จึงต้องกำหนดให้มืองค์กรที่ต้องปฏิบัติงาน ตลอดถึงกลไกในการบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิผล ทำให้ประชาชนผู้มีความรู้ มีภูมิปัญญา และมีทรัพยากร ที่อยู่ในพื้นที่ ที่เป็นประชาชนระดับรากหญ้าได้นำเอานโยบายไปปฏิบัติ โดยรัฐบาลพร้อมที่จะช่วยเหลือในด้านความรู้ ความเข้าใจ และการบริหารจัดการ เพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ

แต่ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ.2548 และพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2562 ที่บังคับใช้นั้น ยังไม่มีมาตราใดที่บัญญัติให้การช่วยเหลือวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังเกิดปัญหาว่าหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานกลาง ไม่ใช่หน่วยงานโดยตรงในการทำหน้าที่เพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเป็นการเฉพาะ (ภิญญภัค สินรา, 2561) หากผู้นำท้องถิ่น และองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นไม่กำหนดเป็นแผนพัฒนาท้องถิ่น หรือไม่มีความรู้ ความเข้าใจใน

นโยบายของรัฐบาลที่ส่งต่อมาสู่ท้องถิ่นตามแนวปฏิบัติดังกล่าวแล้ว ประชาชนจะไม่สามารถพัฒนาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในท้องถิ่นตนเองได้อย่างยั่งยืน วิสาหกิจชุมชนจึงมีความสำคัญในการสร้างความมั่นคงให้กับประเทศโดยกระตุ้นเศรษฐกิจระดับรากหญ้าให้เข้มแข็ง และกระจายโอกาสการประกอบอาชีพให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้และลดภาระค่าใช้จ่าย ให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น รวมทั้งส่งผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน และนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป

โดยเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2561 รองประธานกรรมการหอการค้าไทยและประธานพัฒนาเศรษฐกิจพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หอการค้าไทย ได้นำคณะ หอการค้าไทย และคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) 20 จังหวัด ลงพื้นที่เยี่ยมชมเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืนน้ำอ้อม เลขที่ 27 หมู่ที่ 10 ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร เพื่อรับทราบผลการดำเนินงานของเครือข่ายฯ ซึ่งกลุ่มเครือข่ายแห่งนี้ได้รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แห่งสหภาพยุโรปและสหรัฐอเมริกา ปัจจุบันสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ทางกลุ่มและเครือข่ายฯผลิตขึ้นทุกชนิดส่งออกทั้งหมด มีเครือข่ายสมาชิกกว่า 770 ราย ในพื้นที่กว่า 160,000 ไร่ นอกจากทำข้าวอินทรีย์แล้วยังทำพืชอื่นๆเป็นอินทรีย์ส่งเสริมเกษตรกร เพิ่มมูลสร้างรายได้อย่างยิ่งยืน พร้อมยกเป็นหนึ่งในโปรเจกต์เพื่อเป็นต้นแบบของเกษตรอินทรีย์ของภาคอีสานและระดับประเทศ และกำหนดแนวทางในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจภาคอีสาน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับ ปัจจัยทางการเมืองที่ส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งการดำเนินงานต้องมีความรู้ความเข้าใจจากนโยบายทางการเมืองของรัฐบาล และแนวทางปฏิบัติ เพื่อกำหนดเป็นแผนพัฒนาท้องถิ่นตามความต้องการของประชาชนที่จะรวมตัวกันประกอบอาชีพในรูปของวิสาหกิจชุมชน เพื่อเสนอให้คณะกรรมการดำเนินการประสานงานไปในกองทุนต่าง ๆ นำเงินงบประมาณกลับมาสนับสนุนกิจการของวิสาหกิจชุมชน ทำให้การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน สามารถการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงภายในชุมชน รวมทั้งพัฒนาระบบแปรรูปวิสาหกิจชุมชนควบคู่ไปกับการสร้างผู้ประกอบการใหม่ ด้วยการพัฒนาความรู้ด้านการจัดการ การตลาด องค์ความรู้เกี่ยวกับการผลิตสินค้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น พัฒนามาตรฐานสินค้า การสร้างตราสินค้า การจัดการเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา การพัฒนาทักษะในการประกอบอาชีพของกลุ่มต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อเสนอแนะนโยบายทางการเมืองที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยโดยใช้การวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ คือ ข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้ศึกษาโดยวิธีการวิจัยเชิงสำรวจข้อมูลจากแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง และข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อนำข้อมูลเชิงคุณภาพสนับสนุนข้อมูลเชิงปริมาณ

ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. ผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลประชากร คือ ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นประชาชนที่มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป ทั้งที่เป็นสมาชิกของวิสาหกิจชุมชน และไม่ได้เป็นสมาชิกของวิสาหกิจชุมชน ในตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร จำนวน 12 หมู่บ้าน รวมทั้งสิ้นจำนวน 4,805 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำอ้อม, 2564) กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากการคำนวณโดยใช้สูตรการกำหนดกลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane กำหนดระดับความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ คือ .05 ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 369 คน

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเฉพาะเจาะจง โดยแบ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย กลุ่มข้าราชการในฐานะนายทะเบียนวิสาหกิจชุมชน จำนวน 1 คน นักการเมืองท้องถิ่นตำบลน้ำอ้อม จำนวน 1 คน กลุ่มผู้นำท้องถิ่นในตำบลน้ำอ้อม จำนวน 3 คน กลุ่มผู้บริหารวิสาหกิจชุมชนในตำบลน้ำอ้อม จำนวน 4 คน รวมทั้งหมด 9 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ในการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งมีทั้งหมด 3 ตอน ตอนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นข้อคำถามแบบเลือกตอบหรือแบบตรวจสอบรายการ ตอนที่ 2 แบบสอบถามปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และ ตอนที่ 3 ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะนโยบายทางการเมืองที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของ

วิสาหกิจชุมชน ลักษณะข้อคำถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยใช้มาตราส่วนประมาณค่าแบบลิเคิร์ต (Likert Scale) และหาคุณภาพของเครื่องมือโดยการวิเคราะห์หาความเชื่อมั่น โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค ได้ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.851 ในการวิจัยเชิงคุณภาพใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็นเครื่องมือ โดยการสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยเชิงปริมาณผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 369 คน และการวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 9 คน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลเชิงปริมาณ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที (t-test) ในกรณีตัวแปรอิสระ 2 กลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ (F-Test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรอิสระตั้งแต่ 3 กลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบรายคู่ด้วยวิธีผลต่างเป็นสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD.) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ศึกษาภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อยืนยันผลการศึกษาเชิงปริมาณจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. ระดับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร ดังนี้

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร โดยรวม (n=369)

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ของวิสาหกิจชุมชน	ระดับ		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
1. ด้านความรู้ ความเข้าใจ ในนโยบายทางการเมืองของประชาชน	3.10	0.77	ปานกลาง
2. ด้านปัญหาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน	3.35	0.64	ปานกลาง
3. ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน	3.42	0.67	ปานกลาง
4. ด้านความต้องการในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน	3.91	0.48	มาก
โดยรวม	3.55	0.42	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่า พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอคว้ง จังหวัดยโสธร โดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=3.55$, S.D.=0.42) เมื่อจำแนกเป็นรายด้านโดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านความต้องการในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ($\bar{X}=3.91$, S.D.=0.48) อยู่ในระดับมาก ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ($\bar{X}=3.42$, S.D.=0.67) ด้านปัญหาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ($\bar{X}=3.35$, S.D.=0.64) และ ด้านความรู้ ความเข้าใจ ในนโยบายทางการเมืองของประชาชน ($\bar{X}=3.10$, S.D.=0.77) อยู่ในระดับปานกลาง

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอคว้ง จังหวัดยโสธร โดยรวม อยู่ในระดับมาก

2. การทดสอบสมมติฐานการวิจัย เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอคว้ง จังหวัดยโสธร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

ตารางที่ 2 สรุปผลการทดสอบสมมติฐานโดยการเปรียบเทียบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอคว้ง จังหวัดยโสธร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

สมมติฐานที่	ตัวแปรต้น	ตัวแปรตาม	t-test/ F-test	ค่า Sig	ผลการทดสอบสมมติฐาน	
					ยอมรับ	ไม่ยอมรับ
1	เพศ	ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน	-20	.84	-	/
2	อายุ	ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน	2.058	.105	-	/
3	สถานภาพ	ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน	1.026	.359	-	/
4	ระดับ การศึกษา	ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน	-4.54	.000**	/	-
5	รายได้ต่อเดือน	ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน	6.507	.000**	/	-

**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 *มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 2 พบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ และสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนไม่แตกต่างกัน จึงไม่ยอมรับสมมติฐานการวิจัย ส่วนประชาชนที่มีระดับการศึกษา และรายได้ต่อเดือนต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัย

สรุปได้ว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ และสถานภาพ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนไม่แตกต่างกัน แต่ประชาชนที่มีระดับการศึกษา และรายได้

ต่อเนื่องต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

3. แผนนโยบายทางการเมืองที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร พบดังนี้

1. เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนเกี่ยวกับ

- หลักการที่แท้จริงของการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน
- วิธีการ และขั้นตอนการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน
- นโยบายของรัฐบาลที่มีผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน
- กฎหมายที่บังคับใช้เกี่ยวกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน
- แนวทาง และวิธีปฏิบัติในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน
- การนำองค์ความรู้ เทคโนโลยีที่ทันสมัย หรือนวัตกรรมต่าง ๆ มาพัฒนา

กระบวนการบริหาร ผลิตภัณฑ์ และการทำการตลาดในยุคดิจิทัล

2. สนับสนุนวิสาหกิจชุมชนในท้องถิ่นที่ขาดแคลน โดยเฉพาะการสนับสนุนเรื่องเงินทุน ทั้งจัดหาแหล่งเงินทุน และให้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้มากขึ้น รวมถึงการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหลาย ๆ ด้าน

3. ส่งเสริมและสร้างศักยภาพด้านกระบวนการผลิต การแปรรูป การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การสร้างอัตลักษณ์ที่โดดเด่นให้กับผลิตภัณฑ์ และทำการตลาดทั้งในและต่างประเทศ

4. เสริมศักยภาพให้กับวิสาหกิจชุมชนด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม ทั้งด้านการผลิต กระบวนการบริหาร การเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย การบัญชี และการชำระเงิน

5. พัฒนากระบวนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็งทั้งการระดมทุน การบริหารงาน บริหารคน บริหารวัตถุดิบ ระบบบัญชีที่มีประสิทธิภาพ และสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างสมาชิกและคณะกรรมการบริหารในทุกขั้นตอน ให้อยู่บนรากฐานของธรรมาภิบาล และวัฒนธรรมประชาธิปไตย พร้อมทั้งยึดถือความซื่อสัตย์สุจริต และจิตสาธารณะเป็นหลักสำคัญ

6. พัฒนาผู้นำหรือคณะกรรมการบริหารวิสาหกิจชุมชนทั้งด้านความรู้ความสามารถ ทักษะให้มีความเป็นผู้ประกอบการธุรกิจสมัยใหม่ นำองค์ความรู้ใหม่ ๆ มาใช้ได้อย่างสอดคล้อง เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

7. ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำการพัฒนาการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนไปบรรจุลงในแผนพัฒนาท้องถิ่นทั้งระยะสั้นระยะยาว และดำเนินการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม

8. สนับสนุนหรือช่วยเหลือปัจจัยพื้นฐาน เช่น เมล็ดพันธุ์ แหล่งน้ำหรือระบบชลประทาน หรือวัตถุดิบประเภทอื่น ๆ ให้วิสาหกิจชุมชนเข้าถึงปัจจัยพื้นฐานเหล่านี้ อย่างเพียงพอและทั่วถึง

9. ส่งเสริมให้เยาวชนและประชาชนทั่วไปให้หันมาสนใจการดำเนินธุรกิจ ในลักษณะวิสาหกิจชุมชนให้มากขึ้น สร้างแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เพื่อเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง และชุมชนพึ่งตนเองได้

10. ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทุกระดับได้รู้จักวิสาหกิจชุมชนในวงกว้าง และเชิญชวนให้สนับสนุนสินค้าและบริการของวิสาหกิจชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้ ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อปัจจัยทางการเมืองที่ส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร โดยรวม อยู่ในระดับมาก ด้านความต้องการในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ด้านปัญหาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และด้านความรู้ ความเข้าใจ ในนโยบายทางการเมืองของประชาชน อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน แสดงให้เห็นว่าวิสาหกิจชุมชนต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาล ผู้นำชุมชน นักการเมืองท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับมาก ในขณะที่การเข้ามีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง วิสาหกิจชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาในการดำเนินงานระดับปานกลาง ส่วนวิสาหกิจชุมชนเองก็มีความรู้ ความเข้าใจ ในนโยบายทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนแค่ในระดับปานกลาง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชนพงษ์ อารณพิศาล (2560) ได้วิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนในภาคกลางของประเทศไทย” พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนในภาคกลางของประเทศไทยด้านภาวะผู้นำ ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้านการสนับสนุนจากภาครัฐทั้งงบประมาณ และการจัดอบรมและให้ความรู้ในระดับมาก ส่วนปัญหาอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน คือ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนยังมีความรู้ในเรื่องการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาปรับใช้ให้เหมาะสม การใช้อินเทอร์เน็ต และการขายสินค้าออนไลน์ไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถแข่งขันกับตลาดได้เท่าที่ควร และสอดคล้องกับ

งานวิจัยของสนิทเดช จินตนา และธีระพงษ์ ฐิริปาณิก (2563) ได้วิจัยเรื่อง “ปัญหาข้อจำกัด และแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย” พบว่า ปัญหาและข้อจำกัดของวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย แบ่งเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ 1) ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอก (Context) คือ นโยบายการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนนั้นขาดความต่อเนื่อง การนำนโยบายมาสู่การปฏิบัติยังคงมีปัญหา 2) ปัจจัยภายใน (Input) พบว่า ผู้บริหารยังขาดความเป็นผู้ประกอบการ 3) กระบวนการทำงานของวิสาหกิจชุมชน พบว่า กลุ่มวิสาหกิจส่วนใหญ่ไม่มีความสามารถในการตลาด ไม่รู้วิธีการกำหนดกลุ่มเป้าหมายทางการตลาด และ 4) ศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชน พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนส่วนใหญ่มีรายได้จากการดำเนินการไม่เพียงพอ หลาย ๆ แห่งไม่มีกำไร

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อปัจจัยทางการเมืองที่ส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอควีน จังหวัดยโสธร โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยประชาชนที่มีระดับการศึกษาตั้งแต่ปริญญาตรีขึ้นไป มีความคิดเห็นด้านความรู้ ความเข้าใจ ในนโยบายทางการเมือง ด้านปัญหาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน และด้านความต้องการในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน มากกว่า ประชาชนที่มีการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าจะมีการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร วิเคราะห์พิจารณาข้อมูลจากสารสนเทศมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่า จึงมีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอควีน จังหวัดยโสธรมากกว่า สอดคล้องกับงานวิจัยของซังพงศ์ เทียมทันวณิช และวรเชษฐ์ ไทอิน (2561) ได้วิจัยเรื่อง “การนำหลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านหองพอก ตำบลน้ำคำใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร” ระบุว่าระดับการศึกษาที่แตกต่างกันทำให้คนเรามีความคิดและประสบการณ์ที่ได้รับต่างกัน จึงทำให้มีความคิดเห็นหรือมุมมองต่อเรื่องการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่างกัน

2. ประชาชนที่มีรายได้ต่อเดือนต่างกัน มีความคิดเห็นต่อปัจจัยทางการเมืองที่ส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอควีน จังหวัดยโสธร โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จึงเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ สอดคล้องกับงานวิจัยของพัชรชาติ ศรีบุญเรือง, สุติเทพ ศิริพิพัฒน์กุล และภัทราพร ช่วยเมือง (2563) ได้วิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการเป็นองค์กรอัจฉริยะของวิสาหกิจชุมชนเกษตรรุ่นใหม่” พบว่า รายได้เฉลี่ยมีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์กรอัจฉริยะของวิสาหกิจชุมชนเกษตรรุ่นใหม่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

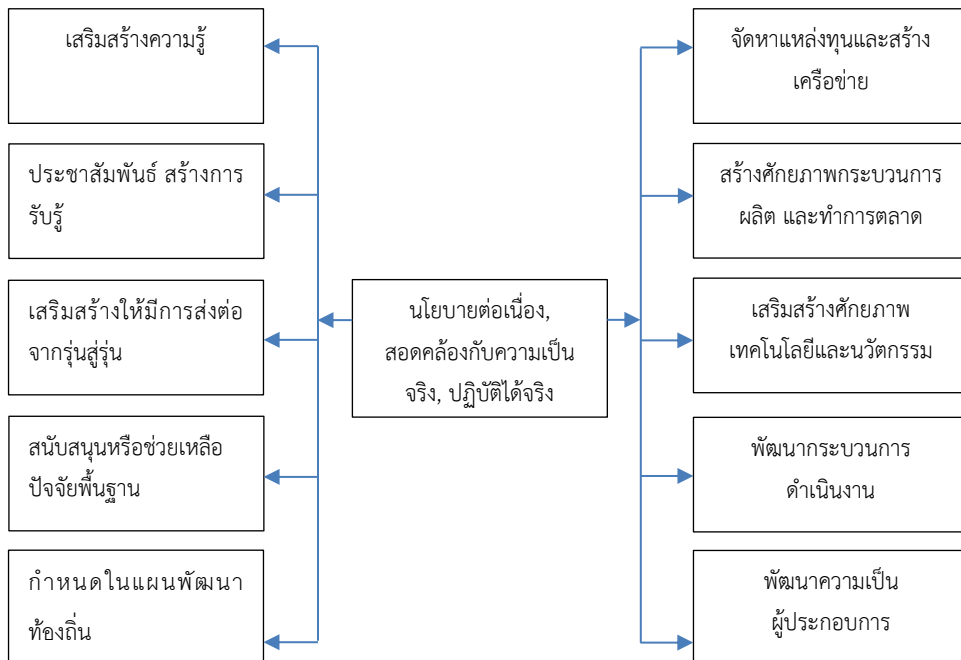

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้ ได้แนวนโยบายการเมืองที่ส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร ที่มีลักษณะคือ จะต้องยึดหลักสังคหวัตถุ 4 มีความต่อเนื่อง สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นจริงในท้องถิ่น และที่สำคัญคือ สามารถปฏิบัติได้จริง เห็นผลเป็นรูปธรรมชัดเจน สอดคล้องกับงานวิจัยของของกันตมณ หนูทองแก้ว และพระศรีธรรมประสาธน์ (สุทธิพล กิตติปาโล) (2562) ได้วิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุในโครงการประชารัฐเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชนศรีธรรมโศก จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า แนวทางการนำหลักสังคหวัตถุไปประยุกต์ใช้ในโครงการประชารัฐเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชนศรีธรรมโศก ได้แก่ ประธานชุมชนและแกนนำชุมชนควรรับฟังความคิดเห็นและเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็นในการจัดกิจกรรมในชุมชน ควรมีการกำหนดแผนดำเนินงานให้ทีมที่ดูแลชุมชนและองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นควรส่งเสริมและจัดให้มีการถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ชุมชน จัดทำปฏิทินปราชญ์ชุมชนในแต่ละชุมชนในเขตเทศบาล นอกจากนี้แนวนโยบายการเมืองที่ส่งเสริมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร ควรมีลักษณะคือ มีความต่อเนื่อง สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นจริงในท้องถิ่น และที่สำคัญคือ สามารถปฏิบัติได้จริง เห็นผลเป็นรูปธรรมชัดเจน สอดคล้องกับงานวิจัยของภุรีวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา (2564) ได้วิจัยเรื่อง การกำหนดนโยบายของพรรคการเมืองไทยตามรัฐธรรมนูญพุทธศักราช 2560 พบว่า กลไกการกำหนดนโยบายของพรรคการเมืองไทยนั้นพรรคการเมืองต้องมีความจริงใจต่อการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ซึ่งทางเลือกนโยบายนั้น ต้องเป็นทางเลือกที่มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ เหมาะสมกับทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้ มีความสอดคล้องกับค่านิยมของสังคม สอดคล้องและเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาชนจริง ปฏิบัติได้จริง และสร้างโอกาสที่เป็นของจริง

องค์ความรู้

จากผลการวิจัยสามารถนำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้ สรุปได้ว่า นโยบายทางการเมืองที่มีผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร อธิบายได้ดังนี้

1. การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับ 1. หลักการ วิธีการ และขั้นตอนของการจัดตั้งและการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน 2. นโยบายของรัฐบาล และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง 3. แนวทางการนำองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมมาใช้ในการบริหาร การผลิต และทำการตลาดยุคดิจิทัล

2. จัดหาแหล่งเงินทุน และสร้างเครือข่ายวิสาหกิจ เงินทุนหมุนเวียนเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับวิสาหกิจชุมชน ดังนั้นต้องจัดหาแหล่งเงินทุนให้เพิ่มมากขึ้นนอกเหนือจากธกส. และทำให้สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้หลากหลายมากขึ้น รวมถึงการสร้างเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเพื่อขยายกำลังการผลิต และขยายโอกาสทางการตลาด รวมถึงการได้มีการ

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หากมีการใช้ประโยชน์จากเครือข่ายได้อย่างแท้จริง จะสามารถสร้างศักยภาพทางการตลาดได้เป็นอย่างดี

3. สร้างศักยภาพด้านกระบวนการผลิต และทำการตลาดทั้งในและต่างประเทศ กล่าวคือ พัฒนาระบบการผลิตให้เป็นไปตามมาตรฐานด้านสุขอนามัยที่ดี ผลผลิตที่มีความโดดเด่นของเอกลักษณ์ท้องถิ่น มีความแปลกใหม่และสร้างมูลค่าเพิ่ม บรรลุเกณฑ์เก็บรักษาสินค้าได้ดีขึ้นประกอบด้วยความคิดสร้างสรรค์ พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพในการทำการตลาดทั้งในและต่างประเทศ โดยเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายทั้งออนไลน์และแบบออฟไลน์ มีกิจกรรมการส่งเสริมการตลาดที่ดึงดูดลูกค้า มีการสื่อสารผ่านช่องทางการจัดจำหน่ายที่ทันสมัย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐบาลควรมีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่บังคับใช้เกี่ยวกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนให้ทันสมัย ความสอดคล้อง และเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพิ่มมากขึ้น

2. ควรมีการดำเนินนโยบายอย่างจริงจัง ในลักษณะให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น นักการเมืองท้องถิ่น เข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนอย่างสร้างสรรค์

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ควรดำเนินกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างให้ทั้งคณะกรรมการบริหารและสมาชิกของวิสาหกิจชุมชน หรือประชาชนทั่วไป ได้มีความรู้ความเข้าใจที่แท้จริงเพิ่มมากขึ้นเกี่ยวกับวิธีการ และขั้นตอนการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนแนวทาง และวิธีปฏิบัติในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนนโยบายของรัฐบาลและกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเพิ่มการสนับสนุนการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนให้มากขึ้นโดยเฉพาะการช่วยเหลือเรื่องงบประมาณหรือเงินทุนหมุนเวียน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนนโยบายทางการเมืองเพื่อพัฒนา วิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิภาพของนโยบายทางการเมืองเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนระหว่างประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อนำมาปรับปรุงนโยบายของประเทศไทยให้ดียิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กัณฑ์กณ หนูทองแก้ว และพระศรีธรรมประสาธน์ (สุทธิพล กิตติปาโล). (2562). การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุในโครงการประชารัฐเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชนศรีธรรมโศก จังหวัดนครศรีธรรมราช. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา*, 6(2), 1011-1031.
- จิรพร มหาอินทร์ และคณะ. 2554. *การดำเนินงานและส่งเสริมศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน. กรณีศึกษากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์ผ้า และเครื่องแต่งกาย จังหวัดปทุมธานี* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
- ชนพงษ์ อารมณ์พิศาล. (2560). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนในภาคกลางของประเทศไทย* (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสยาม.
- ชัยพงศ์ เทียมพันวนิช และวราเชษฐ์ ไทอิน. (2561). การนำหลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านห้องพอก ตำบลน้ำคำใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*, 9(2), 212-226.
- พัชรชาติ ศรีบุญเรือง. สุทธิเทพ ศิริพิพัฒนกุล และภัทราพร ช่วยเมือง. (2563). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการเป็นองค์กรอัจฉริยะของวิสาหกิจชุมชนเกษตรรุ่นใหม่. *วารสารเกษตรพระจอมเกล้า*, 38(1), 34-41.
- ภิญญภัค สีนรา. (2561). *ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายเพื่อส่งเสริมและพัฒนาาระบบเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืนในประเทศไทย* (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- ภุริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา. (2564). การกำหนดนโยบายของพรรคการเมืองไทยตามรัฐธรรมนูญพุทธศักราช 2560. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, 6(3), 264-276.
- ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี. (2561, 13 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 135 ตอน 82 ก. หน้า 1.
- สนิทเดช จินตนา และธีระพงษ์ ภุริปาณิก. (2563). ปัญหา ข้อจำกัด และแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งให้กับวิสาหกิจชุมชนในประเทศไทย. *วารสารการเมืองการบริหารและกฎหมาย*, 12(3), 179-194.